

61. Выпішыце словы, у якіх прапушчана літара *э*. Растлумачце іх правапіс.

Інж..*нер*, р..*партаж*, ж..*ніх*, р..*спубліка*, Юпіт..*р*, ч..*мадан*, ..*підэмія*, сц..*нарый*, пр..*стыжны*, тр..*вога*, р..*клама*, вет..*ран*, р..*монт*, прынт..*р*, ..*нергія*.

§ 10. Вымаўленне і правапіс галосных *е, ё, я*

62. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль.

Растаў апошні, ужо брудны снег. Сонца, іграючы ў небе, яшчэ нясмела кідала на зямлю свае гарачыя промні, і тады ад зямлі падымалася лёгкая *пáра*. Весела булькаючы, беглі, спяшаліся *невядома* куды малéнькія ручайкі. Займаць драўляныя домікі, зробленыя для іх чалавекам, прыляцелі шпакі (Г. Васілеўская).

Пракаменціруйце правапіс выдзеленых літар.
Растлумачце лексічныя значэнні слоў *пáра* і *парá*.

Успамінаем і паўтараем

63. Устанавіце адпаведнасць паміж пунктамі правіла «Правіла літар *е, ё, я*» і прыкладамі напісанняў.

1. У беларускай мове літара *ё* пішацца пад націскам.

2. У першым складзе перад націскам замест *е, ё* пішацца літара *я*.

3. У іншых ненаціскных складах *е* захоўваецца.

а) белы — бялі́ць,
лёд — лядо́вы

б) цёплы, пялё́стак

в) белава́ты, ледаві́к,
во́сень

Дапоўніце правіла прыкладамі з тэксту папярэдняга практыкавання.

У першым складзе перад націскам замест *е, ё* пішацца літара *я*: *дзе́вяць* — *дзявѣ́ты*, *несці* — *нясе́*, *цёмны* — *ця́мне́ць*.

У іншых ненаціскных складах *е* захоўваецца: *дзе́вят-на́ццаць*, *вы́несці*, *це́мнавѣ́ты*.

Пераход [о], [э] ў першым складзе перад націскам пасля мяккіх зычных у [а] называецца яканнем.

64. Прачытайце тэкст. Якая карціна ўзнікае ў вашым уяўленні? Пра якіх «зялёных птушанятак» ідзе гаворка ў творы?

З разамлелых пупышак
Выпырхнулі неяк раніцою
Мільярды зялёных птушанятак.
Абселі яны галінкі
І залопалі кволенькімі крыльцамі —
Мусіць, хацелі зляцець на зямлю,
Ды збаяліся...
Так і засталіся яны на дрэвах сядзець да восені
І спяваць сваю зялёную песню...

Я. Сіпакоў.

Выпішыце з тэксту двухскладовыя словы з літарай *я* ў першым складзе перад націскам.

Назавіце гукі і літары ў слове *сядзець*.

65. Прачытайце словы, прыведзеныя ў табліцы.

З лацінскай мовы	З грэчаскай мовы	З французскай мовы
ле-ге́н-да ме-ло́-ды-я	ме-ду́-за а-бе-ліск	ге-па́рд бен-зі́н

Чаму ў гэтых словах у першым складзе перад націскам захоўваецца літара *е*?

Літара *е* захоўваецца ў першым складзе перад націскам у запазычаных словах пасля *г, к, х*: *герба́рый, кефі́р, гора́д Херсо́н*.

У многіх запазычаных словах літара *е* пішацца ў першым складзе перад націскам пасля іншых зычных: *спекта́кль, берэ́т, элеме́нт*.

66. Запішыце словазлучэнні па-беларуску.

Аппетитное печенье, весёлая мелодия, стебель герани, опередить бегуна, сезонный абонемент, поделить апельсин, периметр помещения.

Падкрэсліце арфаграмы, якія адпавядаюць правілу «Праваяпіс літар *е, ё, я*».

Зрабіце сінтаксічны разбор аднаго словазлучэння (на выбар).

67. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары. Растлумачце іх праваяпіс.

1. Праз адчыненую брамку Максім выйшаў на п..рон^{сн} (*І. Чыгрынаў*). 2. Прыд..рожныя в..тракі паволі махаюць услед нам шэрымі крыламі (*А. Васілевіч*). 3. І толькі жаўранкі п..юць недзе ўтары, паміж з..лёнаю з..млёй і чыстым блакітам неба (*Я. Брыль*). 4. В..рнуліся мы на станцыю каля дз..в..ці гадзін веч..ра (*В. Вольскі*). 5. Набліжалася навальніца з б..с-концымі маланкамі і п..рунамі (*Г. Васілеўская*).

Каранёвая літара *я* захоўваецца на пісьме незалежна ад націску: *цяжкі — цяжкава́ты, мяккі — мяккава́ты, свята́ — святкава́ць; ме́сяц, по́яс, па́мяць, су́вязь, ты́сяча, дзе́вяць, дзе́сяць, Пры́пяць, Бе́сядзь*.

Літара *я* пішацца ў паслянаціскных складах у некаторых суфіксах: *ро́ўнядзь, бо́язь, дро́бязь, ве́язь, се́язь, ка́шляць*.

68. Выпішыце словы ў наступным парадку:

- а) літара **я** ў першым складзе перад націскам;
- б) літара **я** каранёвая;
- в) літара **е** ў першым складзе перад націскам;
- г) літара **е** ў іншых ненаціскных складах.

Вас..**м**наццаць, тыс..**ч**а, ап..**ль**сін, лял..**ч**ны, б..**ск**онцы,
сп..**в**ак, г..**р**ой, м..**к**каваты, м..**т**ал, по..**с**, ц..**м**наваты, кол..**р**,
н..**д**зеля, сув..**зь**, б..**д**аваць, бал..**р**ына.

Да слова *бясконцы* падбярыце два аднакаранёвыя словы — назоўнік і дзеяслоў.

69. Выканайце інтэрактыўныя заданні па тэме «Правапіс галосных **е, ё, я**».

Гавары і пішы правільна

Словы *не і без* заўсёды пішуцца з літарай **е**: *не спаў, не бачыць, без гальштука, без цукру*. У першым складзе перад націскам гук [э] ў словах *не і без* вымаўляецца як [а]: [н'а] *спáў*, [н'а] *ба́чыць*, [б'аз] *га́льштука*, [б'ас] *цúкру*.

70. Прачытайце выразы, захоўваючы нормы літаратурнага вымаўлення.

Не верыць сваім вушам, карона з галавы не звáліцца, не лезе ў рот, зімой снегу не выпрасіш, крукам носа не дастаць, у агні не гарыць і ў вадзе не тоне.

Якія з прыведзеных выразаў маюць наступныя значэнні:

- а) 'хто-небудзь вельмі зазнаецца';
- б) 'нічога асаблівага не здарыцца з кім-небудзь, чый-небудзь гонар не будзе закрануты'?

Складзіце і запішыце сказ з адным выразам (на выбар).

71. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары.

Пад м..стком да самых зам..р..зкаў н..чавалі дзве пары белых леб..дзяў, дзве с..м'і. На досвітку яны парамі вых..дзілі на бер..г, пагладжвалі ч..рнымі дзюбамі гнуткія зм..іныя шыі, пляскалі крыламі — р..білі гімнастыку. Пры гэтым яны б..сконца гл..дзеліся ў в..ду і пераг..ворваліся на св..ёй мове.

— Ці добра я сёння выгл..даю? — пыталася ў мужа жонка-л..б..дзіха.

— Ты самая цудоўная ў свеце! — зад..волена адказваў муж-леб..дзь (*Паводле А. Васілевіч*).

дóсвітак

 Складзіце і запішыце дыялог другой пары лебедзяў.

Як вы лічыце, ці ўмацоўваюць сяброўскія адносіны цёплыя, шчырыя словы?

Скажыце добрыя словы свайму суседу (суседцы) па парце.

72. Спішыце словы, размяркоўваючы іх па групам у залежнасці ад таго, якому правілу падпарадкоўваецца правапіс выдзеленых арфаграм.

Святкаваць, размясціцца, спектакль, лянок, легенда, Прыпяць, метро, весяліцца, зефір, сямнаццаць, Германія, сувязь, глядач, заяц.